

KUŽNI PRIVILEGIJI V OBČEPRAVNI DOKTRINI IN EVROPSKIH CIVILNIH KODIFIKACIJAH

Vid ŽEPIČ

Univerza v Ljubljani, Pravna fakulteta, Poljanski nasip 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

e-mail: vid.zepic@pf.uni-lj.si

IZVLEČEK

Čeprav so se rimski in srednjeveški juristi soočali z izbruhi kužnih bolezni, bi v njihovih delih zaman iskali pravila, ki bi civilno pravo prilagajala epidemičnim razmeram. Šele italijanska jurista Ripa in Previdelli sta v 16. stoletju sistematizirala »kužne privilegije« (privilegia pestis) v pogodbenem, dednem in postopkovnem pravu. K omilitvam splošno veljavnih pravil občega prava sta ob upoštevanju učenja, da je izbruh kuge Božja kazen, ki je naložena grešnemu ljudstvu, pristopala zadržano. Njuna ustvarjalna pravna argumentacija je odločilno zaznamovala poznejšo pravno doktrino, prek nje pa določbe evropskih civilnopравnih kodifikacij 18. in 19. stoletja. Občepравни nauk o kužnih privilegijih je v prispevku prikazan v luči določb Občega državljskega zakonika.

Ključne besede: epidemija, kuga, recepcija rimskega prava, privilegiji, evropske civilne kodifikacije, civilno pravo, Obči državljski zakonik

PRIVILEGIA PESTIS NELLA DOTTRINA DEL DIRITTO COMUNE E NEI CODICI DEL DIRITTO CIVILE EUROPEO

SINTESI

Sebbene molti giuristi romani e medievali abbiano affrontato il tema dei focolai di malattie infettive, non vi è traccia nelle loro opere delle norme che regolavano il diritto civile adattato alle situazioni epidemiche. Soltanto nel XVI secolo due giuristi italiani del tempo, Ripa e Previdelli, avevano sistematizzato i "privilegi della peste" (privilegia pestis) nel diritto contrattuale, di successione e in quello processuale civile. Nel mitigare le regole generali del diritto comune, tenendo conto di come la dottrina prendeva in considerazione lo scoppio della peste come un giusto castigo divino per i peccati della popolazione, i due giuristi avevano trattato l'argomento in una maniera piuttosto riservata. Le loro argomentazioni giuridiche avevano influito in maniera decisiva sulla dottrina giuridica successiva e, attraverso essa, sulle disposizioni in merito alle codificazioni ottocentesche e novecentesche del diritto civile europeo. Nell'articolo i privilegia pestis vengono presentati in particolare alla luce delle disposizioni del Codice civile generale austriaco.

Parole chiave: epidemia, peste, ricezione del diritto romano, privilegi, codici civili europei, diritto civile, Codice civile generale austriaco

UVOD

[O]b necessitatem enim praesentem, a regulis iuris communis recte disceditur [...] et tempus pestis dicitur tempus mortis, quo solvuntur omnia iura, tam ratione contractum, quam iudiciorum, et ultimarum voluntatum.¹

Tempore pestis leges silent²

Med prve dokumentirane epidemične izbruhe prištevajo Justinijanovo kugo (*pestis Iustiniana*), ki je leta 531 v prvem, deset let kasneje pa še v drugem valu, zajela tudi Konstantinopol.³ Preseneča, da kužni izbruh ni zakasnil dela kompilacijske komisije, ki je tisti čas pripravljala Justinijanovo kodifikacijo. V drugi izdaji Justinijanovega kodeksa (*Codex repetitae praelectionis*) bi zaman iskali cesarske konstitucije, ki bi civilno pravo prilagajale novim epidemičnim razmeram.⁴ Epidemije kot pravno relevantne okoliščine ne najdemo niti v pravniških spisih, čeprav so največji rimski klasični juristi (Ulpijan, Pavel, Papinijan) ustvarjali v času izbruha antoninske kuge (169–194) (Little, 2007, 4).⁵ Molk antičnih pravnih avtoritet so nadaljevali srednjeveški juristi. Izhajali so iz stališča, da je Justinijanova kodifikacija izčrpen vir vsega prava.⁶ V upanju, da bo kuga, ki je med letoma 1347 in 1353 prizadela tudi severno Italijo, hitro minila, so razprave o »kraljici vseh bolezni«⁷ prepuščali zdravnikom in teologom. Toda potreba po razjasnitvi pravnih dilem, ki so jih v vsakodnevno življenje vnašali ponavljajoči se epidemični valovi, se je le še povečevala.⁸

1 »[Z]aradi neposredne nevarnosti se upravičeno odstopa od pravil splošnega prava [...] Čas kuge je imenovan tudi čas smrti, ki razveže vse pravo, tako glede pogodb, postopka in oporok.« (Gail, 1578, 114)

2 »V času kuge zakoni molčijo.« (Diana, 1664, 146)

3 Zgodovinar Prokopij opisuje, da je na vrhuncu prvega epidemičnega vala (531) dnevno umrlo po 10000 ljudi, v drugem valu (542) pa naj bi za kugo pomrla kar polovica prebivalstva tedanjega imperija (Procopius, 1963, 18, 44; Procopius, 1914, 2, 23). Izbruh kuge je v Skrivni zgodovini pripisal demonski naravi cesarja Justinijana (Procopius, 1963, 18, 36 in 18, 1). Nekateri sodobni zgodovinarji štejejo Justinijanovo kugo za prelomnico prehoda iz antike v srednji vek. Epidemija kuge naj bi na sredozemskem območju terjala med 15 in 100 milijoni človeških žrtev (tj. od 25 do 60 % tedanje populacije). Novejše raziskave (Mordechai et al., 2019) z navajanjem mnogo nižjih števil relativizirajo Prokopijeva pričevanja.

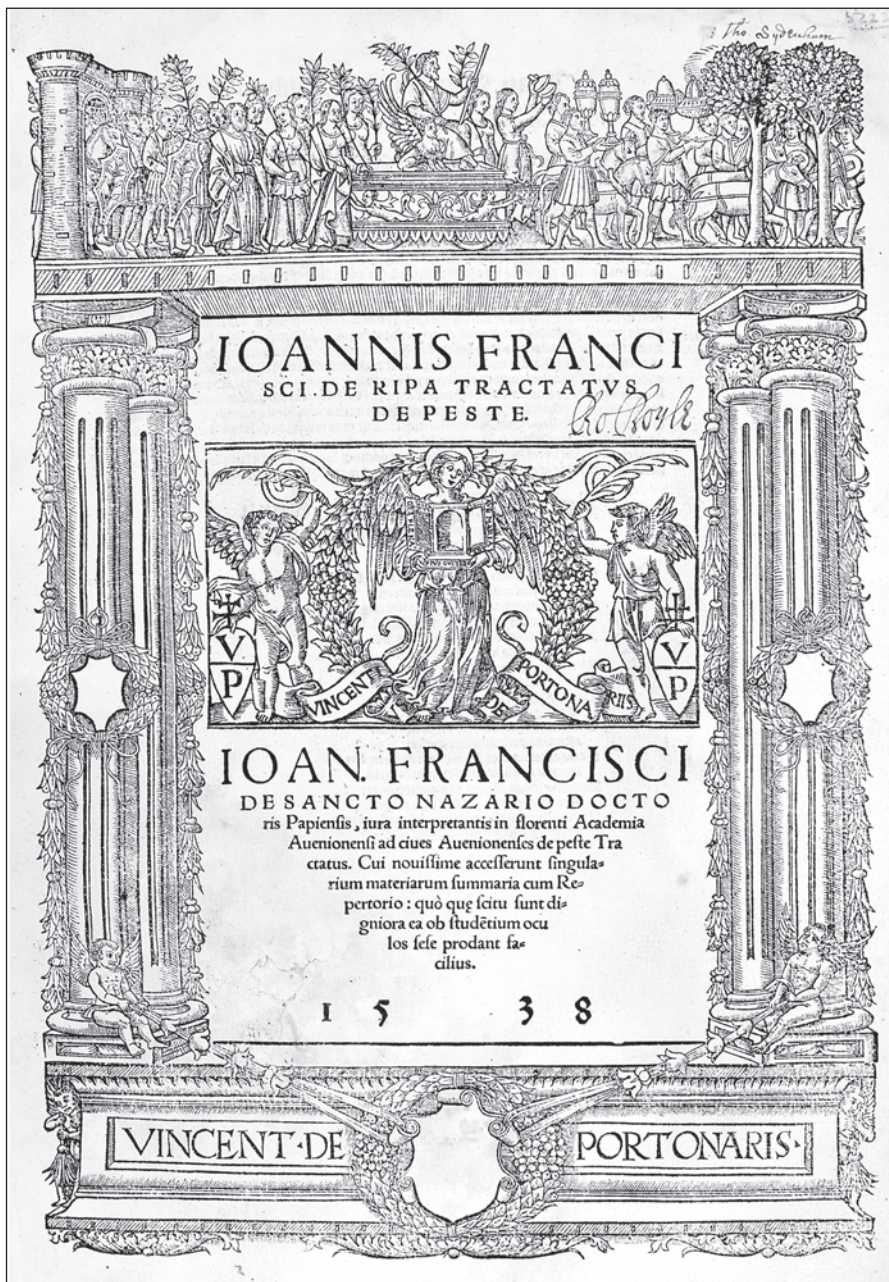
4 Leta 544 je cesar Justinijan izdal edikt *De constitutione artificium* (Iust. Nov. 122), s katerim je zaradi vesplošne druginje trgovcem in obrtnikom odredil normalizacijo cen. Cesar ugotavlja, da je bilo ljudstvo (z epidemijo) kaznovano po božji milosti (Nov. 122 pr.: [...] *post castigationem quae secundum domini dei clementiam contingit* [...]) Gre za edino posredno omembo oziroma aluzijo na izbruh kuge v Justinijanovi zakonodaji (Miller & Sarris, 2018, 799).

5 Med rimske sanitarne norme, ki so posredno varovale tudi pred izbruhom epidemije, lahko omenimo prepoved onesnaževanja pitne vode (Paul. D. 47, 11, 1, 1), zapoved o rednem vzdrževanju javnih odtočnih kanalov (D. 43, 23) in prepoved pokopa znotraj mestnega obzidja (Ulp. D. 47, 12, 3, 5; Diocl. Max. C. 3, 44, 12).

6 [O]mnia in corpore iuris inveniuntur. (glosa *Notitia* k D. 1, 1, 10 po Accursius, 1627, 20).

7 *Regina est omnium aegritudinum pestilentia* (Ripa, 1598, 250 (r. št. 1)).

8 Da so se potrebe po razjasnitvi pravnih učinkov kuge zavedali tudi juristi sami, ugotavlja Previdelli, 1524, 2: *Nec forsitan hic melius labor erit inutilis, quandoquidem de hac re parum uel nihil admodum scripti reliquit antiquitas. Cum tamen materia esset magnopere scriptione digna.*

Slika 1: Gianfrancesco Sannazzari della Ripa: *Tractatus Iuridicus ac Politicus de peste* (1538). Vir: Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Tractatus Iuridicus ac Politicus de peste (1522), ki ga je napisal profesor rimskega in kanonskega prava Gianfrancesco Sannazzari della Ripa (1480–1535) (o njem Ascheri, 1997, 19), lahko označimo kot prelomno pravno delo. Šolani jurist je prvič sistematično prikazal obsežen komentiran nabor privilegijev, ki jih je podkrepil z alegiranjem rimskih in občepравnih avtoritet. Ripinemu pregledu omilitev civilnega prava je neodvisno sledil *Tractatus legalis de peste* (1524) bolonjskega jurista Girolama Previdella (1496–1534) (o njem Ascheri, 1997, 23). Traktata, ki sta bila zaradi svoje izvirnosti, preglednosti in široke uporabnosti večkrat ponatisnjena,⁹ sta bila za razliko od gostobesednih in zapletenih civilnopravnih komentarjev namenjena širšemu krogu bralcev in ne zgolj specializiranim juristom (Ascheri, 1997, 13).

Civilnopravne vidike epidemije obravnavajo tudi pravniške disertacije nemških »novih praktikov« (Seidell, 1653; Valder, 1674; Einert, 1680; Engelbrecht, 1683; Reyger, 1704, 253–255; Weinling, 1733; Stiegleder, 1742). Ti spisi upoštevajo tudi določila deželnoknežjih kužnih redov (Pestordnungen, Infections-Ordnungen), ki so v pretežnem delu posegali na javnopravno področje (Engelbrecht, 1683, § 11).¹⁰ Iz navedkov v disertacijah je mogoče razbrati, da sta Ripin in Previdellijev traktat ostala glavni avtoriteti poznejše občepравne doktrine, kar pomeni, da se je njuno mnenje štelo za *communis opinio doctorum*. Njuni razpravi sta bistveno vplivali tudi določbe evropskih civilnopravnih kodifikacij, kolikor so urejale prilagoditve civilnega prava med epidemijo.

V pričujoči razpravi v luči rimskih in kanonskopравnih virov predstavljam nabor najznačilnejših kužnih privilegijev, ki jih je mogoče razbrati iz obeh omenjenih traktatov, poznejše pravne doktrine in določb evropskih civilnih kodifikacij 18. in 19. stoletja s poudarkom na osnutku Terezijanskega kodeksa (*Codex Theresianus* – CT, 1766) in na njem temelječemu Občnemu državljskemu zakoniku (ODZ, 1811).

Opredelitev kuge v občepравni literaturi

Občepравni juristi so kugo (*pestis, lues pestifera*, Pest, Pestilenz, Seuche) opredeljevali kot hudo bolezen, ki naj bi se širila po zraku ali prek umazane vode in ki je po splošnem prepričanju veljala za tako nalezljivo, da je ljudi silila k begu.¹¹ Beg je bil tudi po mnenju juristov splošno pričakovano, legitimno in družbeno zaželeno ravnanje, ki ga oblast ni smela ovirati.¹² Posameznik, ki bi lahkomišelno vztrajal v kužnem kraju, bi

9 Ascheri (1997, 14) omenja tudi razpravo *Tractatus iuridicus de peste* Silvestra Aldobrandinija (1522), ki pa ni izšla v tiskani obliki in mi žal ni bila dostopna.

10 Prvi kužni red za notranjeavstrijske dežele je izdal nadvojvoda Ferdinand leta 1521 (Travnar, 1934, 40; Flamm, 2008, 11–23). Cesarski kužni patenti so zbrani v *Codex Austriacus*, 1704, 516–556. Upravnopravnih in kazenskopравnih razsežnosti kužnih privilegijev v tej razpravi ne obravnavam. O tem Previdelli, 1524, 3; Valder, 1674, 1, VIII–X; Engelbrecht, 1683, § 9. Novejša lit.: Pastore, 1991; Musumeci, 2017, 5; Železnik, 2006, 403, in 2015 pass.

11 [D]e eo solummodo morbo contagioso accipi solet, qui incolis metum aliquem incutit (Valder, 1674, 7 (4)).

12 »Sel tengano a memoria [...] la fuga in tali casi è lecita, e nello stesso tempo utile al pubblico, e al privato: hanno i Principi e Magistrati da premettere, che tutti Cittadini, a'quali non manchi la comodità di farlo, si ritirino alle lor Ville, e al largo della campagna [...]« (Muratori, 1720, 32).

Slika 2: Girolamo Previdelli: *Tractatus legalis de peste* (1524). Digitale Bibliothek – Bayerische Staatsbibliothek München.

po splošnem prepričanju skušal Božje potrpljenje (Ripa, 1598, 3 (8)).¹³ Bežečim pred kugo (*fugientes*) so zato priznali posebno pravno zaščito in številne privilegije.¹⁴ Begunci denimo v pribežališču niso bili podvrženi davčnim bremenom (Ripa, 1598, 62 (158)), ki navaja Marc. D. 39, 4, 16, 8 in Anton. C. 11, 6, 1) ali za tiste čase značilnemu represalijškemu arestu (Ripa, 1598, 62 (164)). Izjemoma so se smeli začasno zateči tudi v sakralne stavbe, da bi se obvarovali pred najhujšim (Ripa, 1598, 61 (156)). Duhovščini, mestnim magistratom (tudi sodnikom) in zdravnikom kot predstavnikom vitalnega dela javne infrastrukture upravičenja do bega niso priznali (Ossiandro, 1611, cap. 33–37).

Kuga je v pravna razmerja vnašala precejšnjo mero negotovosti. Ta je narekovala prilaganje splošno veljavnega prava (*ius commune*) »novi normalnosti«. ¹⁵ Omilitev pravnih pravil se je oprijel izraz »kužni privilegiji« (*privilegia pestis*) (prim. Seidell, 1653, 4; Engelbrecht, 1683, 2).¹⁶ Privilegijev niso prištevali med osebne privilegije (*privilegia personarum*), pač pa za privilegij prizadetega območja (*privilegium loci*) (Stiegleder, 1742, 20). To je pomenilo, da se je smela na privilegije sklicevati tudi oseba, ki za kugo (še) ni zbolela, bila pa je navzoča v kužnem kraju in tam trpela različne omejitve javnega življenja.¹⁷ Privilegiji so stopili v veljavo brž ko je bila epidemija oblastno razglašena, po nekaterih stališčih pa je zadoščalo že, če je bila vsaj splošno znana. Vsekakor se pri razpršenih okužbah, zaradi katerih prebivalstvo ne bi množično bežalo, na privilegije ni bilo mogoče sklicevati (Ripa, 1598, 83 in Ripa, 1598, 82 (11): [*L*]euis contagio non excusat.)¹⁸

PRIVILEGIA PESTIS

Privilegiji v pogodbenem pravu (*privilegia contractuum*)

Nenadni epidemični izbruh je dolžnika razbremenil odškodninske odgovornosti, če zaradi epidemičnih omejitev gibanja pogodbene obveznosti ni mogel izpolniti na pogodbeno dogovorjenem kraju (Ripa, 1598, 15 (1)). Obveznost je bil v tem primeru

13 *Et pestilentioso in loco versari, est Deum tentare* (Reyger, 1704, 256 (6)).

14 Na statusopravnem področju so otrokom beguncev, ki so bili spočeti v domačem kraju, na temelju fikcije *nasciturus* priznali domicil v kraju, od koder je pribežala mati (Ripa, 1598, 69 (183)). Če pa je bil otrok v pribežališču ne le rojen, marveč tudi spočet, so juristi predlagali fingiranje materinega prvotnega domicila z utemeljivijo, da je imela mati namen vrnitve (*animus revertendi*, sec. Gai. D. 41, 1, 5, 5) (Ripa, 1598, 67 (181, 182)). Pravnih fikcij so se posluževali zato, ker so mestni statuti izvrševanje vodilnih funkcij v mestni samoupravi redno pogojevali z rojstvom meščana v mestu (Ascheri, 1997, 66).

15 [*N*]am quo tempore gentes peste affliguntur, ea est rerum omnium perturbatio, ut noui casus emergentes nouas ordinationes necessario exigere uideantur (Previdelli, 1524, 2).

16 Ascheri (1997, 60) govori o »rahljanju« (*relaxatio*) pravil splošno veljavnega prava.

17 Da so kužni privilegiji po svoji naravi »krajevni privilegiji« je jasno izhajalo iz čl. 986 francoskega CC, ki je v Franciji veljal med leti 1804 in 2007: »Les testaments faits dans un lieu avec lequel toute communication sera interceptée à cause de la peste ou autre maladie contagieuse, pourront être faits devant le juge du tribunal d'instance ou devant l'un des officiers municipaux de la commune, en présence des deux témoins. Cette disposition aura lieu tant à l'égard de ceux qui seraient attaqués de ces maladies que de ceux qui seraient dans les lieux qui en sont infectés, encore qu'ils ne fussent pas actuellement malades.«

18 Prim. Carpov, 1638, 927: *Alioquin vbi homines morbum non metuunt, nec fugiunt, ratione aequitatis cessante, de numero testium septentatio in confectione nil prorsus remittendum esse.*

zavezan izpolniti na drugem primernem kraju. Če bi upniku zaradi protipogodbene ravnanja nastala škoda, je moral to nositi sam, če le ni bil dolžnik v zamudi z izpolnitvijo že pred izbruhom epidemije (Ripa, 1598, 15 (5)).¹⁹ Dolžnika, ki je zaradi epidemičnega izbruha obveznost izpolnil po preteku roka ali po upnikovem opominu, niso prizadele posledice dolžnikove zamude.²⁰ Pogodbena kazen, določena za primer nepravočasne izpolnitve v primeru zadržanosti zaradi epidemičnega izbruha ni zapadla (Ripa, 1598, 16 (11)).²¹ Kugo sta za razlog, ki izključuje pogodbeno odškodninsko odgovornost zaradi nepravilne izpolnitve, izrecno omenjala Bavarski civilni zakonik²² in Terezijanski kodeks.²³

Četudi je dolžnik zavezo o izpolnitvi obveznosti na določenem kraju podkrepil s prisego, nepravočasne izpolnitve, ki ji je botrovala epidemija, niso šteli za prelomitev prisege (*perjurio*) (Ripa, 1598, 16 (8)). Šteli so, da je bila prisega dana pod tihim pogojem (*condicio tacita*), da do epidemije kot višje sile ne bo prišlo.²⁴

Privilegij izpolnitve pogodbene obveznosti na drugem primernem varnem kraju so preslikali tudi na javnopravna razmerja. Tako je bilo v času kuge novorojenčke izjemoma dopustno krstiti na domu (Ripa, 1598, 79 (200)), bogoslužje pa so smeli opravljati tudi na prostem.²⁵ Ripa celo navede, da bi kronanje rimskega kralja, ki se je tradicionalno odvijalo v Rimu, uživalo polno veljavnost, četudi bi se zaradi strahu pred širjenjem epidemije izvedlo na drugem varnem, a častnem kraju (Ripa, 1598, 60 (154); 64 (169)).

V pogodbenem pravu so juristi največ pozornosti posvetili prilagoditvam pogodbenih obveznosti pri trajajočih obligacijskih razmerjih, zlasti pri zakupni pogodbi (*locatio conductio rei*). Zakupniku so zaradi upravičenega strahu pred okužbo dovolili, da zapusti zakupljeno zemljišče tudi brez zakupodajalčevega pristanka.²⁶ V izogib škodi, ki bi zaradi zanemarjenega zemljišča utegnila nastati zakupodajalcu, mu je moral zakupnik

19 Dolžnik, ki je zamujal z izpolnitvijo obveznosti, je po rimskem pravu odgovarjal za naključno uničenje individualno določenega predmeta obveznosti (Paul. D. 46, 1, 58, 1).

20 *[Q]uia omnis justa causa metus excusat a mora*. Ripa, 1598, 15 (1). Prim. Pomp. D. 12, 1, 5; Ulp. D. 22, 1, 21 in 23. O subjektivni koncepciji zamude v občem pravu Coing, 1985, 436.

21 *[Q]uia ubi non est culpa, ibi nulla est poena. Et non est in culpa, qui non vadit ad locum suspectum de peste*. Ripa, 1598, 17 (13), ki se sklicuje na Paul.–Lab. D. 50, 16, 244. O krivdi kot predpostavki zapadlosti pogodbene kazni (prim. Cels.–Ulp. D. 4, 8, 23, 1; Afr. D. 44, 7, 23; Pap. D. 45, 1, 115, 2).

22 »Ueberhaupt aber muß 4tò der Zahlungs- Ort bequem und gelegen, mithin weder mit Pest, [...] behaftet seyn.« (CMBC, 1756, 4, 14 §10).

23 »Diese [...] Entschädigung höret jedoch in jenem Fall auf, wann rechtmäßige Ehehaften den Zugang zu dem bestimmten Ort verwehren, als da solcher durch [...] ansteckende Seuche erschweret, oder gar unmöglich gemacht würde [...]« (CT, 1766, 3, 24, § 1, 66).

24 *[Q]uia intellegitur rebus sic stantibus. Eadem est ratio si quis juravit [...] ibi superveniat pestis, excusabitur a perjurio* (Blumberg, 1733 [1688], 873). Prim. C. 22 q. 4 c. 17.

25 *[T]empore Pestis, quia tunc potest Episcopus concedere licentiam celebrandi in publicis viis, & in privatis domibus [...]* (Capone, 1705, 219).

26 *Nam iustissimus est timor pestilentiae* (Ripa, 1598, 18 (17)). Ripa se sklicuje na Ulp. D. 4, 6, 3: *Metus autem causa abesse videtur, qui iusto timore mortis vel cruciatus corporis conterritus abest*.

svoj odhod pravočasno naznaniti in mu predati ključe poslopij (Ripa, 1598, 19 (23)).²⁷ Zakupno razmerje, ki je bilo sklenjeno za določen čas, pa z zakupnikovim begom ni samodejno prenehalo (Ripa, 1598, 18 (19)). Zaradi epidemičnih razmer ga tudi ni bilo mogoče enostransko razdreti. Šele v 17. stoletju so se pojavila dokaj osamljena stališča, da je mogoče zakupno pogodbo v novonastalih epidemičnih razmerah razdreti, saj naj bi bila vsaka pogodba sklenjena s tiho klavzulo, da ostanejo gospodarske okoliščine v bistvenem enake kot v trenutku sklenitve pogodbe.²⁸

Zakupnika, ki zaradi bega pred kugo ni mogel uživati zakupljenega zemljišča, so pod pogojem, da je zakupodajalca pred odhodom o tem obvestil, oprostili plačila zakupnine.²⁹ Osnutek Terezijanskega kodeksa (CT, 1766, 3, 1, § 9, 188) je naključje, ki ga ni bilo mogoče odvrniti, predvideti in preprečiti, konkretiziral z omembo »neozdravljive živinske ali človeške kuge« (»unheilbare Seuchen unter Vieh und Menschen«).³⁰ ODZ je zakupnika oziroma najemnika, ki zaradi izbruha kužne bolezni kot oblike »izrednega naključja« stvari v celoti nista mogla uporabljati oziroma je uživati, popolnoma razbremenil plačila zakupnine oziroma najemnine. Zakupodajalec pa je bil razbremenjen izredne uprave zakupljene stvari:

Ako se v rabokup vzeta stvar sploh ne more rabiti ali uživati zaradi izrednih naključij, kakor ognja, vojne ali kužne bolezni (Seuche) [...] ni dolžan zakupodavec ali najemodavec popravljati jo, toda tudi najemnine ali zakupnine ni treba plačati.« (ODZ, 1811, § 1104)

Kadar je prišlo le do delnega izpada uživanja zakupljene stvari, denimo zato, ker je nevarnost epidemije trajala le manjši del zakupne dobe, bi moral škodo nositi načeloma zakupnik sam.³¹ Kljub temu so občepравни juristi zagovarjali blagohotno stališče, da naj zakupodajalec sorazmerno zniža zakupnino (*remissio mercedis*),³² če

27 Ripa se sklicuje na Ulpijanov primer zakupnika, ki je pobegnil zaradi strahu pred vdorom sovražne vojske – Ulp. D. 19, 2, 13, 7: *Exercitu veniente migravit conductor, dein de hospitio milites fenestras et cetera sustulerunt. si domino non denuntiavit et migravit, ex locato tenebitur: Labeo autem, si resistere potuit et non resistit, teneri ait, quae sententia vera est. sed et si denuntiare non potuit, non puto eum teneri.*

28 *Quemadmodum etiam alias omnes contractus & promissiones intelliguntur cum clausula rebus sic stantibus.* (Valder, 1674, 17 (3)). Pravica razdora pogodbe zaradi spremenjenih okoliščin v literaturi predstavnikov naravnopravne šole ni bila splošno priznana (Coing, 1985, 412; Zimmermann, 1992, 580 s; čl. 112–115 OZ).

29 Afr. D. 19, 2, 33; Alf. D. 19, 2, 27, 1: *[S]i quis timoris causa emigrasset, deberet mercedem, necne. respondit, si causa fuisset, cur periculum timeret, quamvis periculum vere non fuisset, tamen non debere mercedem: sed si causa timoris iusta non fuisset, nihilo minus debere.*

30 Prim. Ulp. D. 50, 17, 23: *[A]nimalium vero casus mortisque, quae sine culpa accidunt, fugae servorum qui custodiri non solent, rapinae, tumultus, incendia, aquarum magnitudines, impetus praedonum a nullo praestantur.*

31 Gai. D. 19, 2, 25, 6: *[M]odicum damnum aequo animo ferre debet colonus, cui immodicum lucrum non aufertur.*

32 Ulp. D. 19, 2, 15, 3–5; Alex. C. 4, 65, 8; X. 3, 18, 3: *Propter sterilitatem, afficientem magno incommodo conductores, vitio rei sine culpa coloni, seu casu fortuito contingentem, colonis ecclesiae tuae pro rata est pensionis remissio facienda [...]*

je zakupnik dokazal znaten izpad donosov. Če bi resna nevarnost okužbe trajala zgolj kak mesec, torej zakupodajalcu zakupnine ne bi bilo treba zniževati. To ne bi veljalo tedaj, ko bi zakupnik že s kratkotrajnim izpadom donosov zemljišča (npr. če bi kuga izbruhnila v žetveni sezoni) utrpel nadpolovično prikrajšanje (*laesio in dimidia parte* oziroma *laesio enormis*) (Ripa, 1598, 20 (24, 25)). Zakupnik je smel po stališču občeppravne doktrine izrecno prevzeti obveznost plačila polne zakupnine, četudi bi mu višja sila onemogočila uživanje zemljišča.³³ Toda, če je zakupnik tovrstno jamstvo prevzel le »na splošno«, torej brez izrecnega prevzema jamstva za primer izbruha epidemije, so mu kljub temu širokogrudno priznali možnost znižanja zakupnine. Kugo so očitno razumeli za tako kvalificirano obliko višje sile, da je pogodbenem določilo o prevzemu tveganja višje sile zahtevalo njeno poimensko omembo (Ripa, 1598, 35 (74)).

Tudi ODZ je predvidel možnost sklicevanja na sorazmerno znižanje zakupnine, če je bil njegov zemljiški donos zaradi izbruha kužne bolezni za več kot polovico manjši od navadnega donosa (ODZ, 1811, § 1105). Najemniku pa so zahtevek na sorazmerno znižanje najemnine priznali brezpogojno.

Ripa našteva tudi tipske zakupnike, ki jim pravo ne dopušča sklicevanja na znižanje zakupnine. Gre za primere, ko bi bila zakupna pogodba sklenjena v času notornosti kuge ali če je bilo zemljišče po svojem namenu izpostavljeno izbruhom epidemij (Ripa, 1598, 24 (36 in 41)). Primeroma navaja zavetišče za študente in romarje. Ker so v načinu življenja javnih grešnikov, med katere šteje razbojnike, ode-ruhe in bogokletnike, videli razlog božje jeze, tem niso priznali zahtevka na znižanja zakupnine (Ripa, 1598, 22 (34)). Enako je veljalo tudi za tiste, ki so Božje potrpljenje skušali z lahkomišelnim obiskovanjem kužnih območij (Ripa, 1598, 23 (39)).

Ripa tudi razpravlja, kako je s plačilom univerzitetnim profesorjem, ki so jim z zaprtjem fakultet zaradi izbruha epidemije onemogočili izvedbo predavanj. Pri tem navaja Bartolovo mnenje, da je smel profesor tudi v tem primeru zahtevati celoletno plačilo, ker »ni bilo zaradi njega, da ni mogel predavati« (Ripa, 1598, 47 (115)).³⁴

Posebna oblika podjemne pogodbe je bila prevozna pogodba. Po splošnem pravilu je prevoznik, ki se ni držal pogodbeno določene trase poti (denimo, da bi se izognil plačilu cestnih pristojbin), odgovarjal za naključno uničenje blaga.³⁵ Gre za tipično odgovornost za mešano naključje (*casus mixtus*). Toda, če bi samolastni prilagoditvi poti botroval upravičen strah pred epidemijo, prevoznik ni odgovarjal za naključno uničenje blaga (Ripa, 1598, 62 (161)).

V normalnih razmerah se je domnevalo, da je darilna pogodba sklenjena s takojšnjim učinkom (*donatio inter vivos*) (Pap. D. 39, 6, 42, 1). V epidemičnih razmerah pa se je domnevalo, da je darilna pogodba ob odsotnosti drugega dogovora učinkovala šele

33 Prim. Iul. D. 19, 2, 9, 2: [*S*]i quis fundum locaverit, ut etiam si quid vi maiori accidisset, hoc ei praestaretur, pacto standum esse.

34 Paul. D. 19, 2, 38 pr.: *Qui operas suas locavit, totius temporis mercedem accipere debet, si per eum non stetit, quo minus operas praestet.*

35 [*N*]unquam enim quis excusatur propter casum, quando culpa praecessit casum (Ripa, 1598, 23 (39)).

po darovalčevi smrti (*donatio mortis causa*) (Ripa, 1598, 65 (171)).³⁶ Bistvena posledica je bila v tem, da je smel darovalec darilo preklicati tudi brez utemeljenega razloga (*sola poenitentia*) (Ripa, 1598, 65 (172)),³⁷ kar pri darilnih pogodbah med živimi ni bilo mogoče, saj se je moral v teh primerih darovalec sklicevati na taksativno določene pogoje.

Mož se od žene ni smel ločiti od mize in postelje, četudi bi žena bolehala za gobavostjo ali za drugo hudo nalezljivo boleznijo.³⁸ Ripa pa je zagovarjal stališče, da soprogu zakonskih dolžnosti (*debita carnis*) zaradi nevarnosti preteče okužbe ni bilo treba izpolnjevati (Ripa, 75 (201)). Mož je bil ženi dolžan zagotoviti živež in zdravila (Ripa, 1598, 75 (202) s sklicevanjem na Alex. Sev. C. 2, 18, 13).³⁹ Če bi mož umirajočo ženo zapustil, so mu juristi odrekli zahtevek na povračilo darila, ki ga je dal ženi ob sklenitve zakonske zveze (*donatio propter nuptias*). Vrh tega je bil ženinim sorodnikom zavezan povrniti ne le vrednost dote, marveč tudi vrednost vseh njenih donosov. Zakonsko zvezo je Ripa slikovito primerjal s fevdnim razmerjem: kakor bi vazal izgubil fevd, če bi seniorja zapustil v vojni, tako bi mož izgubil vse ugodnosti iz zakonske zveze, če bi ženo zapustil v epidemiji (»Božji vojni«).⁴⁰

ODZ je med ločitvene razloge uvrščal tudi »trajne telesne hibe, ki od njih preti nevarnost, da se nalezejo« (ODZ, 1811, § 109). Pri tem je imel zakonodajalec v mislih spolno prenosljive bolezni, zlasti sifilis (Stubenrauch, 1902, 185). Ženina obolelost za kugo tako ni bila utemeljen razlog za ločitev od mize in postelje.

Da je bila skrb za okužene bolnike v prvi vrsti na plečih sorodnikov, kaže osnutek Terezijanskega kodeksa, ki je otrokovo opustitev skrbi za starše, obolele za kugo (izrecno omenja »Pest«) opredelil kot upravičen razlog za razdedinjenje (CT, 1766, 2, 15 §2, 18). § 768 ODZ otrokovo odklonitev pomoči staršem v stiski še vedno razume kot zakoniti razlog razdedinjenja, vendar kuge ne omenja več. Tudi v tem se kaže nototehnični napredek ODZ-ja, ki je v primerjavi s Terezijanskim kodeksom na znatno abstraktnjšem nivoju.

Privilegiji pri napravi oporoke (*privilegia ultimarum voluntatum*)

Tipični izrazi »kužnega prava« so v rahljanju pogodbenih in oporočnih obličnosti. Če je denimo mestni statut za veljavnost pogodbe, ki sta jo sklenila ženska ali nedorasli, zahteval sodelovanje dveh notarjev, je bila pogodba veljavna tudi, če sta jo sklenila

36 *Existens autem in loco pestifero, satis cogitatione mortis donare videtur propter instans mortis periculum* (Ripa, 1598, 65 (172)).

37 Paul. D. 39, 6, 35, 4: [*N*]am et sic potest donari, [...] ut reddatur, etiamsi prior ex eadem valetudine decesserit, si tamen mutata voluntate restitui sibi voluerit.

38 X. 4, 8, 2: [*N*]emini licet, [...] uxorem suam dimittere: constat, quod, sive mulier lepra percussa fuerit, seu alia gravi infirmitate detenta, non est a viro [suo] propterea separanda, vel etiam dimittenda. Enako C. 2 q. 32 c. 18: *Si uxorem quis habeat sterilem, [...] siue morbis, uel laboribus doloribusque, confectam [...] pro societate fideque sustineat.*

39 V času epidemije so kristjanom izjemoma dopuščali kupovanje zdravil tudi od judovskih lekarnarjev. V običajnih razmerah to ni bilo dovoljeno (C. 28 q. 1 c. 13; Valder, 1674, 36 (3); Reyger, 1704, 254 (12)).

40 *Nam vasallus relinquens dominum in bello humano, perdit feudum. Sic dicamus in marito relinquente vxorem in bello Dei* (Ripa, 1598, 76 (205)).

pred enim notarjem (Ripa, 1598, 63 (165); Engelbrecht, 1683, 5). Juristi so želeli oporočitelje razbremeniti zlasti toge rimske zahteve, ki je za veljavnost redne oporoke predvidevala sočasno navzočnost sedmih poklicanih moških prič, ki so oporočno listino podpisali in pečatili v časovno in krajevno enotnem pravnem dejanju (Diocl. Max. C. 6, 23, 9; Theodos. Valentin. C. 6, 23, 21).⁴¹ Delno oporo jim je zagotavljala konstitucija cesarjev Dioklecijana in Maksimijana iz leta 290:

C. 6, 24, 8: Ista cesarja (= Dioklecijan in Maksimijan) Marcelinu. »Zaradi velikega in nenavadnega primera, ko je strah pred okužbo odvrčal priče, je treba nekaj poenostaviti v pravnem oziru, vendar pa s tem niso ukinjene preostale oporočne obličnosti. (1) Oproščeno je bilo, da se priče družijo in zbirajo z nekom, ki boleha za tako boleznijo, medtem ko pravilo o številu zahtevanih prič ni bilo razveljavljeno. Dano na julijske kalende v četrtem oziroma tretjem konzulatu obeh cesarjev.« (1. julij 290)⁴²

Ker v konstituciji ni pojasnjeno, o čigavi okužbi je pravzaprav govora, se je pojavilo več različnih razlag. Bizantinski sholist Stephanos je bil prepričan, da je moral za okužbo bolehati oporočitelj (Bas. 35, 2, 7, po Heimbach, 1843, 545). Baldus de Ubaldis je menil, da se je obolelost nanašala na eno od prič (Baldus, 1577, 61). Iz besedila konstitucije prav tako ni jasno, na katero bolezen bi se nanašala. Zakonodajalec naj bi imel v mislih epileptičen napad, ki sta ga doživela ali priča ali zapustnik (Gothofredus, 1642, 642).⁴³ Ker pa so epilepsijo šele v srednjem veku šteli za nalezljivo bolezen, sodobna literatura to kritično razlago, ki so jo zagovarjali predvsem humanisti z Gothofredom na čelu, zavrača (Willems, 2021, 623). Vse kaže, da sta se cesarja odzvala na epidemijo črnih koz, ki je v tretjem stoletju prizadela nekatere dele rimskega cesarstva (Willems, 2021, 626).

Občepравни juristi so šteli, da se je na navedeno konstitucijo mogoče opirati v času kuge (*testamentum tempore pestis conditum*). Njeno uporabo so razširjali tudi na primere, ko je oporočitelj bolehal za tifusom, sifilisom, grižo, gobavostjo in epilepsijo (Carpzov, 1638, 927). V razmerah, ko so navedene bolezni veljale za posebej kužne, bi težko zagotovili sočasno navzočnost kar sedmih prič ob umirajočem oporočitelju. Po splošnih pravilih so morali oporočko napisati, prebrati in pečatiti v enotnem pravnem dejanju (*unitas actus, diei, loci et temporis*), praviloma torej na isti dan, v istem prostoru in v sočasni navzočnosti vseh sedmih prič (Rüfner, 2011, 20). Konstitucija je jasno določila, da so smele priče listino

41 Enake obličnosti je za redno oporočko predpisal tudi Državni notarski red (1512), II §§ 2–4 (Emminghaus, 1824, 131; Von der Beck, 1995, 30 s; Wendehorst, 2011, 228).

42 Idem AA. [= Impp. Diocl. et Maxim.] Marcellino. *Causa maioris ac novi contingentis ratione adversus timorem contagionis, quae testes deterret, aliquid de iure laxatum est: non tamen prorsus reliqua etiam testamentorum sollemnitas perempta est.* (1) *Testes enim huiusmodi morbo oppresso eo tempore iungi atque sociari remissum est, non etiam conveniendi numeri eorum observatio sublata.* s. k. Iul. ipsis IIII et III AA. cons. O tem Willems, 2021.

43 Prim. Iust. C. 6, 23, 28, 1, kjer poudarja, da epileptični napad (*morbus comitalis*) ene od prič sam po sebi ni mogel ogroziti veljavnosti oporočnega akta.

pečatiti oziroma podpisovati tudi sukcesivno druga za drugo, pri čemer je bila torej olajšana predpostavka sočasne navzočnosti vseh prič ob bolehnem oporočitelju (Windscheid, 1901, 220, op. 7). Rahljanje obličnosti pa ni razbremenjevalo sodelovanja sedmih prič (Previdelli, 1524, 7; Muyden, 1749, 8). Ker jih je bilo v kritičnem obdobju epidemije težko zbrati, so nekateri juristi želeli prevzeti rešitev kanonskega prava, ki je priznalo veljavnost oporoki, če je bila ta napravljena pred dvema polno poslovno sposobnima pričama in duhovnikom.⁴⁴ Kanonskopравниh določil po večinskem stališču zunaj cerkvenih ozemelj niso smeli uporabljati, če Cerkev ni bila eden od upravičencev iz oporoke (Wolter, 1975, 99). Ripa je zato razmišljal o naslonitvi na pravila rimske podeželske oporoke (*testamentum ruri conditum*), za katere je zaradi redkejšje poselitve podeželskih območij zadoščala navzočnost petih prič (Ripa, 1598, 83 (12) s sklicevanjem na Iust. C. 6, 23, 31). Ker pa je bila ta privilegirana oporoška omejena na podeželske predele, ni bilo nobene podlage za širitev njene veljavnosti tudi na gosto poseljene mestne predele. V luči stare bartolistične analogije med vojno in kugo je zato priznal uporabo določb o privilegiranih vojaških oporokah, za katere se ni zahtevala navzočnost prič.⁴⁵ Previdelli je Ripin predlog zavrnil, saj grešno ljudstvo v pravični božji vojni ne sme biti privilegirano.⁴⁶ Vrh tega privilegiji niso trpeli analogne uporabe (Paul. D. 50, 17, 141 pr.). Previdelli pa je dopuščal, da rimskopravno zahtevo po sedmih pričah izrecno nadomestijo z novim pravilom partikularnega prava, ki bi po splošnih pravilih uživalo primarno veljavo.⁴⁷ Odmik od določil splošnega prava so nekateri juristi 17. stoletja izvajali neposredno iz naravnega prava,⁴⁸ drugi pa so se opirali na analogijo med vojno in epidemijo.⁴⁹ Temu je sledil pruski ALR (1794, 1, 12, 1 § 198), ki je vse omilitve vojaških oporok razširil tudi na civilno prebivalstvo v epidemičnem času.⁵⁰

44 X. 3, 26, 10: [*Q*]uum scriptum sit: »In ore duorum vel trium testium stet omne verbum« [...] *testamenta, quae parochiani vestri coram presbytero suo et tribus vel duabus aliis personis idoneis [...] firma decernimus [...]*«. Navedeni dekretal papeža Aleksandra III. temelji na Mt. 18, 16.

45 [*Q*]uia isti non minus pro Republ(ica) militant in bello Dei, quam milites armatae militiae in bello hominum, quos milites constat, dum sunt in acie, habere priuilegium testandi, quomodo velint & quomodo possint (Ripa, 1598, 83 (15)).

46 *Licet tempore pestis sit bellum inter deum & homines [...] tamen haec militia ex parte nostra non est fauorabilis nec priuilegiata: quia tunc a deo iuste plectimur. Propter enim peccata deus nobiscum est iratus & propterea pestilentias immittit [...]* (Previdelli, 1524, 5).

47 *Nec tempus militiae & pestis ad remittendas solennitates testamentarias aequiparant [...] Necessesse est ergo facere nouam reformationem uel statutum* (Previdelli, 1524, 6). Saške konstitucije (Vorordenungen und Constitutionen, 1579, 54) so denimo določile, da je za napravo oporoške tempore pestis zadoščala navzočnost dveh ali treh verodostojnih prič.

48 [*I*n testamento pestis tempore, cui solennitates iuris gentium sufficiunt (Carpzov, 1638, 930, def. 8).

49 *Quemadmodum enim inter arma silent leges, sic etiam in militia & vi pestilentiali leges conquiescere necesse est, & pestilentiali gladio caesum & vulneratum quaque ratione testari sufficit, cum pestis & belli tempus aequiparentur* (Weinling, 1733, 23).

50 »Das Priuilegium, militairisch zu testiren, wird auch auf Personen des Civilstandes ausgedehnt, in so fern sie, wegen ansteckender Krankheiten oder Kriegesgefahr, sich des richterlichen Amts zu bedienen verhindert werden« (ALR, 1794, § 198). Prim. CMBC, 1756, 3, 4 § 6.

Posebna omilitev se je nanašala tudi na vprašanje, ali so morale biti priče tudi v času epidemije po oporočitelju posebej pozvane (*testes rogati*) (Ulp. D. 28, 1, 21, 2). Sedmih naključnih prišlekov, ki bi jim odprli okno, da bi opazovali napravo oporoke, v normalnih razmerah namreč niso šteli kot primerne priče. Previdelli (1524, 8) pa je tako rešitev v času epidemije izjemoma dopustil in temu so sledili tudi poznejši juristi (Carpzov, 1638, 930).⁵¹ Čeprav ženska po splošnih pravilih ni bila verodostojna oporočna priča (*testis idoneus*),⁵² so ji to sposobnost v epidemičnih razmerah izjemoma priznali (Ripa, 1598, 85 (24); Previdelli, 1524, 10; Weinling, 1733, 26).

Ker je vojaški oporoki leto dni po oporočiteljevem častnem odpustu iz vojaške službe prenehala veljavnost (Afr. D. 29, 1, 21), je enako veljalo tudi za oporoko, napravljeno v času epidemije (Ripa, 1598, 86 (30–31)).⁵³ Oporočitelj je moral po prenehanju epidemije poslednjo voljo izraziti znova, tokrat ob upoštevanju splošnih obličnostnih pravil (Ripa, 1598, 86 (29)).

Navedenim oporočnim olajšavam je v znatnem obsegu sledil tudi ODZ.⁵⁴ Določbe tega zakonika so sicer mnogo splošnejše od kazuističnega osnutka Terezijanskega kodeksa (CT, 1766, 2, 11 § 6, 171–180):

Pri poslednjih naredbah, napravljenih [...] v krajih, kjer so razširjene kuga ali podobne nalezljive kužne bolezni, so veljavne priče tudi osebe, ki so dovršile štirinajsto leto. (ODZ, 1811, § 597)

Za te olajšane poslednje naredbe je treba le dveh prič, od katerih sme ena spisati oporoko. Tudi ni potrebno, da sta obe hkratu prisotni, ako je nevarnost za okuženje. (ODZ, 1811, § 598)

Šest mesecev [...] po kužni bolezni izgube svojo moč olajšane naredbe poslednje volje. (ODZ, 1811, § 599)

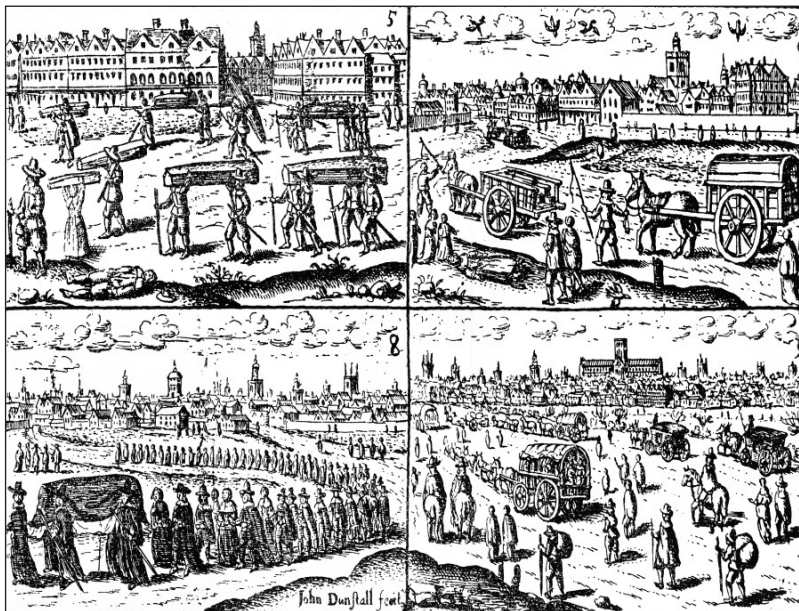
51 Ripa (1598, 81 (7)) kot zgled navaja milanskega jurista Signorola degli Omodeja, ki je za kugo umirajočo ženo pripeljal na ulico, da bi tam zbral priče, ki bi bile pripravljene poslušati izjavo njene poslednje volje.

52 Paul. D. 22, 5, 18; C. 33 q. 5 c. 17: *Mulierem constat subiectam dominio viri esse, et nullam auctoritatem habere; nec docere potest, nec testis esse, neque fidem dare, nec iudicare*. X. 5, 40, 10: *[N]am varium et mutabile testimonium semper femina producit*. Po stališču glose k C. 15 q. 3 c. 2, se je kanon nanašal zgolj na oporočne priče, ne pa na pričanja v drugih civilnih in v kazenskih zadevah (Degenring, 1999, 209).

53 Enako ALR, 1794, 1, 12, 1 § 201. Čl. 987 CC (1804) je obdobje veljavnosti kužne oporoke znižal na 6 mesecev po prenehanju epidemije, § 2114 saškega BGB in čl. 610 CC (1942) na 3, čl. 703 CC (1889) pa na 2 meseca.

54 Oboleli za to kužno boleznijo, ki so se nahajali v bolnišnici oziroma karantenski ustanovi, so smeli veljavno oporoko napraviti brez kakršnihkoli obličnosti (Kirchstetter, 1894, 334, op. 4).

55 Art. 985 CC (1804) je v tem primeru zahteval navzočnost mirovnega sodnika ali občinskega uradnika in v obeh primerih še dveh prič. Enako določa čl. 609 CC (1942), ki dodaja možnost sočasne navzočnosti dveh prič in duhovnika. § 2113 saškega BGB (1865) in čl. 701 CC (1889) sta predpisala navzočnost treh prič.

Slika 3: Mox, Longe, Tarde, cede, recede, redi. (Čim prej odidi, daleč pojdi, pozno se vrni.) (Muratori, 1720, 32). Vir: Wikimedia Commons (po Bell, 1924).

§. 6.

In Orten, welche der Contagion halber bereits gesperrt ^{Tempore} _{Febris.} seynd, braucht man 1mo zu Errichtung eines Testaments mehr nicht als fünf Gezeugen, und zwar 2do ohne Unterschied, ob sie männ- oder weiblichen Geschlechts seynd. 3to Ist auch hierbey nicht nöthig, daß der Testaments-Act in uno continuo ununterbrochen für sich gehe, minder, daß die Gezeugen alle zugleich beyammen, oder in dem nemlichen Zimmer, wo die franke Person liegt, sich einfinden, sondern es kan dieses alles successivē unterbrochen, und einschichtiger Weis geschehen, ist annehmens gnug, wenn die Gezeugen den Kranken nur deutlich hören und sehen. Gleiche Beschaffenheit hat es 4to mit Testamenten, welche zwar nicht an inficirt- und gesperrten Orten, gleichwol aber von einer mit Leibs-gefährlicher Erbsucht befaßter Person errichtet werden. 5to Besteht ein solch-privilegirtes Testament länger nicht, als Jahr und Tag von der Zeit an, da die gefährliche Krankheit oder Contagion wiederum außgehört hat, und ist auch 6to die zu Aufnahm des letzten Willens berufene Obrigkeit an inficirt- oder gefährlichen Orten zu erscheinen nicht verbunden.

Slika 4: Bavarski civilni zakonik (1756) je v 3, 4 § 6 jedrnato povzel kužne privilegije, ki so veljali pri napravi oporoke (CMBC, 1756, 245).

Pfaff (1877, 203) je poudaril, da za uporabo navedenih določb ODZ-ja ni zadoščal izbruh katerekoli nalezljive bolezni, temveč hude epidemije, ki je po splošnem ljudskem mnenju vzbudila hud strah pred okužbo, s čimer jasno sledi zgoraj predstavljenemu občeppravemu pravilu. Določbe o privilegirani oporoki so veljale tudi za oporočitelja, ki sam sicer ni bolehal za kužno boleznijo, če je ta bolezen izbruhnila v kraju naprave oporoke (Kirchstetter, 1894, 334, op. 3). H kugi podobnim boleznim, za katere je veljal enak pravni režim, so v avstrijski literaturi prištevali zlasti kolero (Pfaff, 1877, 203). ODZ je vse do noveliranja (Nov. I, 1914, § 56) vztrajal, da ženska tudi v epidemičnem času ni verodostojna oporočna priča. Leta 2016 so vse navedene določbe avstrijskega ODZ (ABGB) prenehale veljati, ker naj bi šlo, tako Wendehorst, za »mrtvo pravo«.⁵⁶

Oporočitelji so dediče in volilnojemnike pogosto obremenjevali z nalogom (*modus*), da naj se udeležijo pokojnikovega pogreba. Ripa se je spraševal, ali je bilo v primeru upravičljivega volilnojemnikovega zadržka, povezanega s strahom pred okužbo, tak nalog mogoče šteti za izpolnjenega. Meni, da če je bila oporoka napravljena že v času izbruha kuge, takega naloga niso smeli šteti za izpolnjenega. Oporočitelj je v tem primeru želel zagotoviti, da bo nekdo poskrbel za njegov pogreb, pri tem pa tiho privolil, da bi se obremenjeni upravičenec lahko tudi okužil. Če pa je oporočitelj napravil oporoko v normalnih razmerah, ko ni bilo mogoče predvideti izbruha kuge, je Ripa (1598, 90 (45)) tak nalog zaradi pripisane oporočiteljeve blagohotnosti štel za nezapisanega.

Privilegiji v postopkovnem pravu (*privilegia iudiciorum*)

Pravdne stranke zaradi oblastnih zapor in najrazličnejših omejitev gibanja, ki jim je botrovala epidemija, pogosto niso mogle dostopati do sodišča. Očitek zaničevanja sodišča zaradi neudeležbe na sojenju in s tem zvezana zamudna sodba sta bila zato izključena. Če bi se postopek v strankini upravičeni odsotnosti odvijal v kraju, kjer je divjala kuga, bi bil celo ničn. Sodnik bi z lahkomišelnim vztrajanjem pri sojenju skušal Božje potrpljenje.⁵⁷ Na »ugovor nevarnega kraja« (*exceptio loci non tuti*) se stranki v primeru notornega izbruha kuge sploh ni bilo treba izrecno sklicevati. Strankino odsotnost je moral sodnik upravičiti po uradni dolžnosti, narok pa nemudoma preložiti (Ripa, 1598, 94 (1 in 3)). Vabljeni je sicer moral kljub privilegiju v domačem kraju napraviti »protest« vpricho častnih mož (*protestatio impedimenti coram viris honestis*) (Ripa, 1598, 98 (23)), s čimer je lahko v poznejšem postopku dokazal, da se je svoje dolžnosti udeležbe na sodni obravnavi sicer zavedal, da pa mu je prihod na sodišče onemogočila višja sila (Ripa, 1598, 23 (98)). Stranki tudi ni bilo treba poslati pravdnega zastopnika (Seidell, 1653, 4).

56 »As the former §§ 597 to 600 ABGB had essentially been dead law and hardly suitable to respond to the needs of modern society, the decision by the Austrian legislator to launch a reform was certainly laudable.« (Wendehorst, 2011, 248)

57 *Homo enim [...] habet laborare quantum in se est, ut mortem effugiat & ideo iudices qui tali tempore audent sedere videntur quodammodo deum tentare [...]* (Previdelli, 1524, 15).

Po Bartolovem mnenju je bil tek priposestvovalnega roka zadržan do konca epidemije (Ripa, 1598, 58 (151)). V tem času, kot slikovito pravi, »priposestvovanje spi« (*usucapio dormit*).⁵⁸ Kdor zaradi prekinitve poslovanja sodišča ni uspel uveljaviti svojih pravic, ni smel trpeti nobene škode.⁵⁹ Po Ripinem mnenju je bil zadržan tudi tek procesnih rokov, denimo roka za vložitev pritožbe. Podobno pravilo je določil ODZ (prim. tudi CMBC, 1756, 2, 4 § 8):

Zaradi odsotnosti v civilnih ali vojaških službah ali zaradi popolnega prestanka pravosodja, n. pr. za časa kuge ali vojne (Pest- oder Kriegszeiten),⁶⁰ je zadržan ne le pričetek, marveč tudi nadaljevanje priposestevanja ali zastaranja, dokler traja ta zadržek. (ODZ, 1811, § 1496)

Epidemija je vplivala tudi na izvajanje dokaznega postopka. Ogledov v kontaminiranih območjih niso opravljali (Ripa, 1598, 106 (38)), priče pa so smeli zaradi povečane smrtno nevarnosti izjemoma zaslišati že v pripravljalnem postopku pred formalnim začetkom pravde (Ripa, 1598, 108 (44)). Čeprav je smel sodnik sodbo v rednem postopku razglasiti le javno in sede, na najvišjem privzdignjenem mestu v sodni dvorani (Nörr, 2012, 198), so od teh formalnosti v času kuge redno odstopali. Sodnik je sodbo smel razglasiti tudi stoje, kar skozi okno sodne palače ali celo svojega doma, stranke pa so smele razglasitev sodbe spremljati na javni cesti (Ripa, 1598, 109 (52)).

SKLEP

Ko pričnejo na pragu novega veka italijanski juristi prvič sistematično razmišljati o prilagoditvah splošno veljavnih civilnopравnih določb epidemičnim razmerah, jim edino sorazmerno trdno oporo predstavljata rimskopravna standarda naključja (*casus fortuitus*) oziroma višje sile (*vis maior*) (Ulp. D. 50, 17, 23; Inst. 3, 14, 2: *fortuito casu [...] veluti [...] hostiumve incurso*). Po mnenju komentatorja Bartola je bila kuga po posledicah pogosto hujša od marsikatero vojne oziroma sovražnikovega vpada. Nekateri juristi so zato predlagali, da privilegije, ki jih je obče pravo priznalo vojakom, razširijo na civilno prebivalstvo v času epidemije.⁶¹ To stališče ni bilo povsem nesporno, saj privilegiji kot norme za točno določen namen niso trpeli analogne rabe. Vrh tega omilitve tudi niso

58 [T]empore mortalitatis instantis de anno Domini 1348 prout scitis erat tanta pestilentia quod iura non reddebant in ciuitatibus et moriebant infiniti homines, quod tempore tempore illo vsucapio dormiebat [...] & fuit illa hostilitas Dei, fortior quod hostilitas hominum (Bartolus, 1505, 100). *Pestis sit bellum Dei, cui humana vires nequeunt resistere* (Zacchia, 1725, 262).

59 [N]on valenti agere non currit praescriptio (Ripa, 1598, 59 (152)). Prim. C. 16, q. 3 c. 13–14: *Non enim erit obicienda prescriptio temporis, ubi necessitas intererit hostilitatis*.

60 Zanimivo je, da §§ 597 in 1496 ODZ govorita o »kugi«, §§ 1104 in 1133 ODZ pa o »kužnih boleznih«.

61 [Q]uod maior sit hostilitas Dei quam hominum [...] propterea doctores concludunt, valere argumentum de bello ad pestem (Ripa, 1598, 3 (9)).

smele biti pretirano širokogrudne, ker bi to onemogočalo neoviran povratek v postepidemično življenje. K zadržanosti je vsekakor pripomogla tudi vse do konca 18. stoletja zakoreninjena predstava, da je kuga Božja kazen, ki jo mora grešno ljudstvo junaško prestati (Spiring, 1726, 10).⁶²

Obči državljanski zakonik se je pri opredelitvi kužnih privilegijev neposredno naslonil na osnutek obsežnejšega in kazuističnega Terezijanskega kodeksa in bil pri svojih določbah izdatnejši od sedem let starejšega francoskega civilnega zakonika. Zakupnika, ki mu je epidemija popolno preprečila uživanje zakupljene stvari, je ODZ razbremenil plačila zakupnine. Izrecno je tudi določil, da je tek zastaralnega in priposestvalnega roka med epidemijo zadržan. Povzel je tudi najpomembnejše omilitve oporočnih obličnosti, ki so predvidevale znižanje števila zahtevanih prič, razbremenitev zahteve po njihovi sočasni prisotnosti in omogočil, da kot priče nastopajo tudi nedoletne osebe.

Zgodovinski pregled zakonodaje in doktrinarnih stališč o prilagoditvah pogodbenega, oporočnega in postopkovnega prava ob izbruhih kuge in drugih kužnih boleznih pokaže, da so pravne razsežnosti epidemije kljub molku rimskih virov najkasneje v 16. stoletju doživele celovito doktrinarno obravnavo. Ta je imela bistven vpliv na številne določbe evropskih civilnopravnih kodifikacij, med drugim tudi na Obči državljanski zakonik.

Sodobna civilnopravna zakonodaja, tudi slovenska, epidemije kot pojavnne oblike naključja oziroma višje sile izrecno ne omenjajo. To je mogoče pojasniti s sodobnimi nomotehničnimi smernicami, ki narekujejo abstraktnjšo zakonodajo. Obenem se šteje se, da je naloga sodišč in ne zakonodajalca, da v konkretnem primeru ovrednotijo tiste okoliščine, ki jih stranke pri vstopu v pravno razmerje niso mogle predvideti in jih kasneje tudi niso mogle preprečiti oziroma jih odpraviti (čl. 240 OZ).

62 Predstavo o besnečem Bogu, ki nad pokvarjeno ljudstvo pošlje kugo (*vóσoc*), je ubesedil že Homer, Iliada 1, 10 (Grmek, 1989, 35). Prim. tudi 5 Mojz 28, 58–61. *Propter peccata veniunt adversa & civitates cum habitatoribus propter hominum scelera disperdit Deus* (Ripa, 1598, 5 (22)). [*P*]estem, quae coelestis ira esse creditur, [...] *Deus autem ita nobiscum est iratus, ut non facile exorandus uideatur* (Previdelli, 1524, 2).

THE »PLAGUE PRIVILEGES« IN THE LEGAL DOCTRINE OF THE *IUS COMMUNE* AND IN THE EUROPEAN CIVIL CODIFICATIONS

Vid ŽEPIČ

University of Ljubljana, Faculty of Law, Poljanski nasip 2, 1000 Ljubljana, Slovenia

e-mail: vid.zepic@pf.uni-lj.si

SUMMARY

Despite the fact that many Roman jurists were faced with the outbreak of the devastating Antonine plague (169–194 AD) and that the major parts of the Justinian's codification were redacted during the first outbreak of the plague in Constantinople (531), there is no direct mention of the possible effects of the epidemics on the civil law and procedure. It is therefore dubious why medieval legal scholars, although confronted by the persistent threat of the Black Death, hesitated to write on it. It was not until the 1520s that Italian jurists, Ripa and Previdelli, composed tractatus on the so-called plague privileges (privilegia pestis). The authors creatively discussed to what extent the legal practice could approach the urgent easing of the rather rigorous principles of the ius commune. Both Ripa and Previdelli focused themselves on the privileges affecting the contract law, wills, and the law of civil procedure. There are two conflicting conceptual views the jurists had to balance: firstly, the plague as perceived by Bartolus was a war of God against the wicked people. Therefore, jurists tended to grant many military privileges, to the people vexed by the plague. These relaxations of law however, had to be applied in a restrictive manner. The plague, as a just punishment for the sins could not bolster an imprudent grant of the privileges. The tractatus of Ripa and Previdelli remained an authoritative statement of communis opinio doctorum up to the codification era. Furthermore, they have influenced rather scarce provisions of modern European civil codifications. The paper focuses on the provisions of the Austrian General Civil Code (1811) concerning the legal regime during the epidemic outbreaks. The paper shows that the legal science of the early modern era, vexed by a constant threat of the epidemic outbreak, did not stay silent on the relaxations of legal rules in a highly discordant circumstance of the health emergency periods.

Keywords: epidemic, plague, reception of Roman law, privileges, European civil codifications, civil law, Austrian General Civil Code

VIRI IN LITERATURA

- Accursius (1627):** *Corpus juris civilis Iustiniani cum commentariis* [Glossa Ordinaria], Tomus Hic Primus Digestum Vetus continet. Lyon, Prost.
- ALR (1794):** *Allgemeines Landrecht für die Preussischen Staaten* [Obče deželno pravo za pruske dežele], Teil 1–4. Berlin.
- Ascheri, Mario (1997):** *I giuristi e le epidemie di peste (secoli XIV–XVI)*. Siena, Dipartimento di Scienze Storiche, Giuridiche, Politiche e Sociali, Università degli studi di Siena.
- Baldus de Ubaldis (1577):** *In sextum Codicis librum Commentaria*, Lucantonio. Benetke.
- Bartolus (1505):** *Bartolus super prima digesti novi cum additionibus antea positis additis etiam apostillis Andree Barbatie*. Benetke, Baptista de Tortis.
- Bell, Walter George (1924):** *The great plague in London in 1665*. New York, Dodd, Mead and company.
- BGB (1896):** *Bürgerliches Gesetzbuch* [Nemški državljanski zakonik]. <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/> (zadnji dostop: 2020-12-21).
- Blumberg, Friedrich Gottlieb (1733 [1688]):** *Dissertatio Inauguralis de Jurisjurandi Invalide*. V: Zanger, J.: *De exceptionibus et replicationibus opuscula selecta*, Hort. Frankfurt na Majni, 835–874.
- Capone, Giulio (1705):** *Disceptationum forensium, ecclesiasticarum, civilium, et moralium, pluribus in casibus decisarum, cum indicibus argumentorum, ac rerum notabilium*. Benetke, Balleon.
- Carpzov, Benedict (1638):** *Jurisprudentia forensis romano-saxonica secundum ordinem constitutionum D. Augusti Electoris Saxoniae*. Frankfurt na Majni, Schleichius.
- CC (1804):** *Code civil* [Francoski civilni zakonik]. <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006070721/> (zadnji dostop: 2020-12-21).
- CC (1889):** *Código civil* [Španski civilni zakonik], Real Decreto de 24 de julio de 1889 por el que se publica el Código Civil. <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1889-4763> (zadnji dostop: 2020-12-21).
- CC (1942):** *Codice civile* [Italijanski civilni zakonik], Regio decreto, 16 marzo 1942–XX, n. 262. <https://www.studiocataldi.it/codicecivile/> (zadnji dostop: 2020-12-21).
- CMBC (1756):** *Codex Maximilianeus Bavaricus Civilis* [Bavarski civilni zakonik], Churfürstl. München, Hof- und Landschaft- Buchdrucken.
- Codex Austriacus (1704):** *Ordine alphabetico compilati pars prima*. Dunaj.
- Codex Iustinianus (1906):** [Justinijanov kodeks, 529/534], recognovit Paulus Krueger, Volumen secundum, Editio stereotypa. Berlin, Weidmannos. [okrajšava v besedilu je C., pred okrajšavo je navedeno ime cesarja, ki je izdal cesarsko konstitucijo].
- Coing, Helmut (1985):** *Europäisches Privatrecht, Bd. I, Älteres Gemeines Recht (1500 bis 1800)*. München, C. H. Beck.
- Corpus iuris canonici (1955a):** *Editio Lipsiensis secunda post Aemilii Ludouici Richter, instruxit Aemilius Friedberg, pars prior: Decretum magistri Gratiani*. Gradec, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt. [Decretum Gratiani se (v drugem delu) standardno navaja s C. (Causa), q. (quaestio), c. (capitulum)].

- Corpus iuris canonici (1955b):** editio Lipsiensis secunda post Aemilii Ludouici Richteri, instruxit Aemilius Friedberg, pars secunda: Decretalium Collectiones. Gradec, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt [Liber Extra se standardno navaja s kratico X., ki ji sledijo številke knjige, naslova in poglavja].
- CT (1766):** Der Codex Thesarianus und seine Umarbeitungen (1883–1884), hg. und mit Anmerkungen versehen v. Harrasowsky, Philipp Harras Ritter von, Band 1–3. Dunaj, Carl Gerold's Sohn.
- Degenring, Susanne (1999):** Die Frau die (wider-)spricht: Gelehrte Juristen über Frauen als Zeuginnen in Prozessen ihrer Männer. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Kanonistische Abteilung, 85, 1, 203–224.
- Diana, Antoninus (1664):** Antonini Diana Panormitani, clerici regvlaris, coram sanctiss. d.n. innocentio x. episcoporum examinatoris, & sancti officij regni siciliae consultoris, resolutionvm moralivm. In qua selectiores casus conscientiae breuiter, dilucide, [et] vt plurimum benigne explicantur. pars septima. Lyon, Annison.
- Digesta (1889):** Digesta, recognovit Theodor Mommsen, Volumen Primum, Editio stereotypa. Berlin, Weidmannos. [Digeste se standardno navaja s kratico D. Pred kratico je navedeno ime jurista, ki se ga šteje za avtorja odlomka, kratici sledijo številke knjige, naslova, odlomka in paragrafa].
- Einert, Nicolaus (1680):** De testamento tempore pestis condito, Von dem Testament so zur Zeit der Pest auffgerichtet wird. Leipzig.
- Emminghaus, Gustav (1824):** Corpus Juris Germanici tam publici quam privati academicum, Erster Teil. Jena, Frommann.
- Engelbrecht, Georg (1683):** Discursum juridicum de peste et juribus circa tempvs pestis. Von Dem was recht ist zu Pest-Zeiten. Helmstedt, Hamm.
- Flamm, Heinz (2008):** Die ersten Infektions- oder Pest-Ordnungen in den österreichischen Erbländen, im Fürstlichen Erzstift Salzburg und im Innviertel im 16. Jahrhundert. Dunaj, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Gail, Andreas (1578):** Practicarvm observationvm tam ad processvm iudicialivm praesertim imperialis camerae, qvam caesarvm decisiones pertinentivm. Köln, Gymnicus.
- Gothofredus, Jacobus (1733):** Dissertatio II. de testamento tempore pestis, vel a testatore peste contacto, condito. V: Opera juridica minora, sive libelli, tractatus, orationes, & opuscula rariora et praestatantiora. Quibus continentur selectae, non modo in jure, sed & omni Antiquitate Romana, & Graeca Jus Antiquum inlustrante, materiae, 627–664. Leyden, Langerak.
- Grmek, Mirko Dražen (1989):** Diseases in the Ancient Greek World, Translated by Mireille Muellner and Leonard Mellner. Baltimore in London, The Johns Hopkins University Press.
- Heimbach, Gustav Ernst (1843):** Basilicorum libri LX, tom. III. Leipzig, Barth.
- Justinijanove Institucije (2012):** prevod in spremna beseda Janez Kranjc. Ljubljana, GV Založba. [Justinijanove Institucije se standardno navajajo z okrajšavo Inst., ki ji sledijo številke knjige, naslova in odlomka].
- Kirchstetter, Ludwig Ritter von (1894):** Commentar zum Oesterreichischen Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuche mit vorzüglicher Berücksichtigung des gemeinen deutschen Privatrechts. Leipzig, Dunaj, Brockhaus.

- Little, Lester K. (2007):** *Life and Afterlife of the First Plague Pandemic. V: Plague and the End of Antiquity, The Pandemic of 541–750.* New York, Cambridge University Press, 3–32.
- Mordechai, Lee, Eisenberg, Merle, Newfield, Timothy P., Izdebski, Adam, Kay, Janet E. & Hendrik Poinar (2019):** *The Justinianic Plague: An inconsequential pandemic?* *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 116, 51, 25546–25554.
- Muratori, Lodovico Antonio (1720):** *Del governo della peste, e delle maniere di guardarsene trattato.* Modena, Mosca.
- Musumeci, Emilia (2017):** »Il funesto delitto«: il contagio e l'imbarazzo dei giuristi. *Historia et rivista di storia giuridica dell'età medievale e moderna*, 12, pap. 9.
- Muyden, Carolus Conradus van (1749):** *Disseratio juridica inauguralis de testamento tempore morbi contagiosi condito ad Leg. 8. D. de Testamentis.* Harderwijk, Moojen.
- Nörr, Knut Wolfgang (2012):** *Römisch-kanonisch Prozessrecht, Erkenntnisverfahren erster Instanz in civilibus.* Tübingen, Springer.
- Novellae (1912):** *Recognovit Rudolphus Schoell, absolvit Guilelmus Kroll, Volumen Tertium, Editio stereotypa.* Berlin, Weidmann. [Novele se standardno navajajo s kratico Nov. Pred kratico je navedeno ime cesarja, ki je konstitucijo izdal, kratici sledi zaporedna številka novele].
- ODZ (1811):** *Občni državljanski zakonik z dne 1. junija 1811, št. 946 zb. p. z. v besedilu treh delnih novel.* Ljubljana, Tiskovna zadruga v Ljubljani.
- Ossiandro, Andreas (1611):** *Dissertatio de Fuga Pestis.* Tübingen, Gruppenbachius.
- OZ:** *Obligacijski zakonik, Uradni list RS, št. 97/07 – uradno prečiščeno besedilo, 64/16 – odl. US in 20/18 – OROZ631.*
- Pastore, Alessandro (1991):** *Crimine e giustizia in tempo di peste nell'Europa moderna.* Bari, Editori Laterza.
- Pfaff, Leopold (1877):** *Commentar zum Österreichischen allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuche, Zweiter Band, Erste Abtheilung.* Dunaj.
- Previdelli, Girolamo (1524):** *Tractatus Legalis de Peste.* Bologna, Hieronymus de Benedictus.
- Procopius (1914):** *History of the Wars, Book I and II.* The Loeb Classical Library, ed. Page, T. E. & W. H. D. Rouse. Cambridge, Harvard University Press.
- Procopius (1963):** *Procopii Caesariensis opera omnia, rec. Jacobus Havry, vol. III, Historia quae dicitur arcana.* Lipsiae, Aedibus Teubnerii.
- Reyger, Arnold (1704):** *Thesaurus Juris civilis et canonici locupletissimus, tomus secundus.* Köln, Metternich.
- Ripa, Gianfrancesco Sannazzari della (1598 [1522]):** *Tractatus Iuridicus ac Politicus de peste.* Leipzig, Apel.
- Rüfner, Thomas (2011):** *Testamentary Formalities in Roman Law. V: Creid, K. G., Dewall, M. J. & R. Zimmermann: Testamentary Formalities, Vol. I.* Oxford, Oxford University Press, 2–26.
- Sarris, Peter & David J. D. Miller (2018):** *The Novels of Justinian, A Complete Annotated English Translation, Volume 2.* Cambridge, Cambridge University Press.

- Seidell, Joachim Ernst (1653):** *Disputatio juridica de peste et inprimis Singularibus quibusdam juribus causa pestis introductis.* Wittenberg, Fincelius.
- Spiring, Carolus Joannes (1726):** *Disputatio juridica inavgvralis, de testamento tempore pestis privilegiato.* Utrecht, Van de Water.
- Stiegleder, Carl Andreas (1742):** *Dissertatio inavgvrale jvridica de testamento tempore pestis privilegiato, Vom Privilegio eines zu Pest-Zeiten errichteten Testaments.* Wittenberg.
- Stubenrauch, Moriz (1902):** *Commentar zum österreichischen Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuche, 8. Aufl., Band 1.* Dunaj, Manz.
- Sveto pismo Stare in Nove zaveze:** slovenski standardni prevod iz izvornih jezikov, Ljubljana, Svetopisemska družba Slovenija, 1996.
- Travner, Vladimir (1934):** *Kuga na Slovenskem.* Ljubljana, Življenje in svet.
- Valder, Abraham (1674):** *Erotematum juridicorum de peste.* Jena, Gollner.
- Von der Beck, Heike (1995):** *Norminhalt und Formenstrenge im Recht der Nottestamente, Münsterische Beiträge zur Rechtswissenschaft, Bd. 94.* Berlin, Duncker & Humblot.
- Vorordnungen und Constitutionen (1579):** *Vorordnungen und Constitutionen des Rechtlichen Proces, auch waser massen etzlicher zweifelhaftiger und streitiger fell halben, durch die bestalte und geordente Hoffgerichte, Juristen Faculteten, Schöppenstüle, auch andere Gerichte in seiner Churfürstlichen Gnaden Landen zu recht erkandt, und gesprochen werden sol.* Dresden.
- Weinling, Joannes Augustus (1733):** *Diss. iur. de testamento tempore pestis condito.* Wittenberg, Schlomachianus.
- Wendehorst, Christiane C. (2011):** *Testamentary Formalities in Austria.* V: Creid, K. G., Dewall, M. J. & R. Zimmermann: *Testamentary Formalities, Vol. I.* Oxford, Oxford University Press, 223–253.
- Willems, Constantin (2021):** *Zwischen Infektionsschutz und Schutz des Erblasserwillens: Das sogenannte testamentum tempore pestis conditum in C. 6, 23, 8 (290).* Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung, 138, 1, 616–634.
- Windscheid, Bernhard & Theodor Kipp (1901):** *Lehrbuch des Pandektenrechts, Dritter Band, Achte Auflage.* Frankfurt na Majni, Rütten & Loening.
- Wolter, Udo (1975):** *Ius canonicum in iure civili, Studien zur Rechtsquellenlehre in der neueren Privatrechtsgeschichte.* Köln in Dunaj, Böhlau.
- Zacchia, Paolo (1725):** *Quaestionum medico-legalium. Tomus 3. Ed. nova a variis mendis purgata cura Joannis Danielis Horstii.* Nürnberg.
- Zimmermann, Reinhard (1992):** *The Law of Obligations, Roman Foundations of the Civilian Tradition.* Cape Town, Wetton, Johannesburg, Juta & Co, Ltd.
- Železnik, Urška (2006):** *Med naravnim in družbenim.* Acta Histriae, 14, 2, 393–414.
- Železnik, Urška (2015):** *Kuga in prestopki zoper zdravje.* Acta Histriae, 23, 4, 713–734.